

FRAKNÓI EMLÉKKÖNYV

Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész
a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának
emlékezete

FRAKNÓI MEMORIAL BOOK

Remembrance of Vilmos Fraknói (1843–1924)
Bishop, Historian, Secretary-General of the
Hungarian Academy of Sciences

On the 100th Anniversary of his Decease

edited by

PÉTER TUSOR & VIKTOR KANÁSZ

FRAKNÓI EMLÉKKÖNYV

Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész
a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárának
emlékezete

Halálának 100. évfordulóján
szerkesztette
TUSOR PÉTER & KANÁSZ VIKTOR

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I: Collectanea Vaticana Hungariae

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Előadások a Fraknói (Nyári) Akadémián 17–25.

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
(HUN-REN PPKE-PTE)

és a BTK Moravcsik Gyula Intézet
(HUN-REN)

*Published by the Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute
and the BTK Gyula Moravcsik Institute*

HUN-REN
Hungarian Research Network

A kutatásokat a Magyar Kutatási Hálózat és az MTA Bolyai-ösztöndíj (III/3),
a kötet megjelentetését a PPKE-BTK-Kut-23-6. sz. projekt támogatta

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors*, 2024

ISSN 1786-2116

ISBN 978 963 308 504 2

ISBN ebook 978 963 308 505 9

Felelős kiadó

Publisher responsible

a Gondolat Kiadó igazgatója

the Director of "Gondolat" Publishing House

Tördelte - *Typography*: É. Lipót

Mutató - *Index*: Gy. Sági

Olvasószerkesztők - *Correctors*

Zs. Matus, Zs. Bellovics, G. Nemes, O. Kőhalmi

Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*

a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

Fraknói Vilmos, az MTA főttkára, a *Monumenta Vaticana Hungariae* alapítója
(Bükösdí Gábor – Pécs, 2024)

TARTALOM

PROLEGOMENA

Előszó. Fraknói-centenárium (1924–2024) (Tusor Péter)	XI
Szekfű Gyula: A százesztendőös Fraknói Vilmos	XV
R. Várkonyi Ágnes: Változatok a liberalizmusra.	XX
Solymosi László: Köszöntőbeszéd. Centenárium emlékkonferencia (Nagyvárad, 2024. május 2–3.).	XXXVI

I. FEJEZETEK A FRAKNÓI-BIOGRÁFIÁBÓL

1. Fraknói Vilmos családja és szülőföldje (Rétfalvi Balázs).	3
2. Fraknói történeti pályakezdéséhez (Simor hercegprímáshoz írt levelei közlésével) (Tusor Péter)	25
3. Frankl Vilmos és a Magyar Egyházirodalmi Iskola (1859–1861) (Sági György)	75
4. Megjegyzések Fraknói Vilmos nagyvárad kanonikátusához (Balla Tünde–Lakatos Attila).	103
5. Történetíró új szerepben. Az MTA-főtitkár Fraknói (Hőgye Attila–Cziráki Csongor)	133
6. Fraknói Vilmos és Pécs püspöki trónja (Tusor Péter–Kanász Viktor) . .	155
7. Fraknói és az osztrák állampolgárság kísértése (Ress Imre).	209
8. A pálya végén. Fraknói Vilmos utolsó hónapjai, temetése és korai emlékezete (Kanász Viktor).	235

II. A TÖRTÉNÉSZI, TUDOMÁNYOS ÉLETMŰ

1. Fraknói, a katolikus történész és tudományépítő (Tusor Péter)	247
2. Fraknói vatikáni kutatásai és a középkori magyar történelem (Szovák Kornél)	285
3. A magyar medievisztika megalapozója: Fraknói Vilmos (Rácz György)	310
4. Fraknói és a kora újkor kutatás kezdetei (Fazekas István)	329
5. Narratívák csapdájában. Fraknói tankönyve és visszhangja (Lőrincz Zita)	349
6. Fraknói Vilmos tudományos vitáiról (Orsós Julianna)	361
7. Tárlatvezetés Fraknói Vilmos könyvtári kiállításán (1877) (Szovák Márton)	369
8. Fraknói közéleti publicisztikája (1870–1918) (Oláh P. Róbert)	391
9. A Fraknói-életmű könyvésze. Tudománymetria elemzés (Nemes Gábor)	403

III. ITÁLIA, RÓMA, VATIKÁN

1. Magyar történetkutatás európai relációban. Fraknói Vilmos és római „magyar történeti iskolája” (1882–1905) (Tusor Péter)	415
2. „Kedves barátom és nagy böcsületet szerző fiam!” A Rómer–Fraknói levelezés és a Monumenta Vaticana (Csécs Teréz)	445
3. Nápoly bűvkörében. Óváry Lipót és az itáliai magyar történetkutatás (Kanász Viktor)	483
4. Pápai tizedek és adószedők a 14. századi Magyarországon. Fejérpataky László és a magyar Monumenta Vaticana (Fedeles Tamás)	535
5. Kollányi Ferenc és Róma (1893) (Horváth Terézia)	575

6. Lukcsics József és az egyházmegye-történetírás aranykora (Nemes Gábor).....	591
7. Erdély Rómában. Veress Endre vatikáni kutatásai – Egy szabálytalan pályáiv buktatói és tanulságai (Kruppa Tamás).....	609

FÜGGELÉKEK

I. Fraknói-bibliográfia (1861–1924) (összeállította: Nemes Gábor).....	657
II. Fraknói-dokumentáció. Életinterjú, önéletrajz, újságcikkek 1923–1924, 1926, 1928–1929 (válogatta: Kanász Viktor)	695
III.a Karikatúráktól a szobrokig. Fraknói Vilmos ábrázolásai (írta és összeállította: Kanász Viktor).....	735
III.b Fényképtár (válogatta: Kanász Viktor–Sági György–Tusor Péter).....	756
<i>Életút / Kronológia</i> (összeállította: Tusor Péter)	765
<i>Könyvészet (MVH–MREV–CVH. Nekrológok, életrajzi irodalom, lexikográfia)</i> (összeállította: Tusor Péter–Nemes Gábor).....	779
<i>Rövidítések</i>	789
<i>Szerzők</i>	793
<i>Összegzések</i>	795
<i>Summaries</i> (Kristó László–Kőhalmi Olivér).....	823
<i>Index</i> (összeállította: Sági György)	851
<i>Contents</i>	869

TÖRTÉNETÍRÓ ÚJ SZEREPBEN Az MTA-főtitkár Fraknói

Fraknói Vilmost már első történeti publikációja is szorosan összeköti a Magyar Tudományos Akadémiával, hiszen 1860-ban az Akadémia pályázatán nyert díjat *A magyar nemzeti műveltség állásának vázlata az első fejedelmek korában és a kereszténység bebozatalának története* című tanulmányával, ami 1861-ben meg is jelenhetett, és ami miatt Ipolyi Arnold, későbbi nagyváradi püspök is felfigyelt a fiatal tehetségre.¹ Történetírói pályáját Ipolyi Arnold egyengette, neki köszönhetően került be 1867-ben a Magyar Történelmi Társulat választmányába.² 1870-ben, öt évvel pappá szentelése után szintén pártfogója közreműködésével helyezték át a fővárosba.³

I. ÚT A FŐTITKÁRI SZÉKBE

1870. május 25-én az MTA levelező tagjának választották,⁴ 1871-ben akadémiai székfoglalóját Pázmány Péter római diplomáciai küldetéséről tartotta.⁵ Fraknói az Akadémián gyorsan felívelő karriert futott be. 1873. május 21-én már rendes tagnak választották, és a II. osztály titkára lett.⁶ Az Akadémián kezdetben a Történelmi Bizottság előadójaként működött, ahol az *Országgyűlési Emlékek* kiadását intézte.⁷ 1877 végén kelt leveleit pedig már az Akadémia helyettes főtitkáráként írta alá, később ő maga követte Arany Jánost a főtit-

¹ ÁLDÁSY, *Fraknói... emlékezete*, 449–460. – A téma felvetésért és iránymutatásért Tusor Pétert, tanulmányunk megírásának segítségével Kanász Viktort illeti köszönet.

² HORVÁTH MIHÁLY, *Megnyitó beszéde a Történelmi Társulat első közgyűlésén 1867. május 16. Századok* 1 (1867) 11.

³ ÁLDÁSY, *Fraknói... emlékezete*, 449–460.

⁴ FEKETE, *A MTA tagjai (1825–1973)*, 79.

⁵ FRANKÓI, *Pázmány Péter diplomáciai küldetése Rómába (Fraknói-bibl., 53. sz.)*.

⁶ FEKETE, *A MTA tagjai (1825–1973)*, 79.

⁷ BERZEVICZY, *Fraknói... emlékezete*, 1.

kári székben.⁸ Mindez abban az időben történt, mikor az Akadémia kezdett az ország tudományos életének központjává válni.

1878-ban a nagyváradi káptalanban kanonokságot szerzett, mégpedig irodalmi stallumot, ami anyagilag is függetlenebbé tette anélkül, hogy helyhez kötötte volna, ezáltal többet fordíthatott tanulmányaira és utazásaira. Anyagi háttérét később tovább gyarapította a szentjobbi Boldogasszony javadalmas apátság elnyerése is.⁹

Frankói idejében a Történelmi Bizottság elnöki tisztségét előbb Horváth Mihály, majd Csengery Antal, végül pedig 1881 és 1886 között Ipolyi Arnold töltötte be, akinek halálát követően az elnökséget Frankói vette át.¹⁰

Mint bizottsági előadó, Frankói korszerű és előremutató szakmai javaslatokkal tűnt ki. 1877-ben reformjavaslatot terjesztett elő, mivel súlyos hiányosságokat vélt felfedezni a kor magyar történetkutatásában.¹¹ Az egyik Frankói szerint az volt, hogy a történészek rendszerint megállnak a Rákóczi-szabadságharc kutatásánál, és a 18. századdal már nem foglalkoznak. A másik feltűnő hiányosságot abban látta, hogy a kor történetírása a szláv nyelvű történeti emlékeket és irodalmi műveket teljesen figyelmen kívül hagyja. A harmadik hiánynak pedig azt tartotta, hogy a kor történészei nem ismerték behatóan Magyarország régebbi gazdasági és statisztikai viszonyait. Frankói úgy vélte, az Akadémia ezentúl nem maradhat passzív azáltal, hogy csak az esetleges ajánlatok elfogadására szorítkozik, hanem pályázatokat kell kiírnia azon témák kutatására, amit a hazai történettudomány még nem tárt fel eléggé, vagy né tán eddig teljesen figyelmen kívül hagyott.¹²

A bizottság megfogadta Frankói javaslatait, és annak megfelelően pályázatokat írt ki, melyeknek keretében 1879-re 13 munkát terveztek kiadni. Azonban ezeknek csak töredéke készült el, de a kísérlet mégsem maradt hatástalan. Az elkészült művek a 18. századi közoktatásról, a II. József-korabeli Magyarországról és a hazai bányászat és mezőgazdaság történetéről íródtak, és ezt követően egyre nagyobb teret nyert magának a 18. század a történetkutatásban.¹³

⁸ MTA KIKK Ms. 4427/50 (Frankói Vilmos levele Paur Iván királyi tanácsosnak 1877. december 17.)

⁹ ÁLDÁSY, *Frankói Vilmos emlékezete*, 449–460. – További életrajzi adatok e kötet végén (*Életút / Kronológia*).

¹⁰ KOSÁRY DOMOKOS, *Társadalomtudományok*, A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada, 1825–1975 (szerk. Pach Zsigmond Pál–Vörös Antal), Budapest 1975, 186–218.

¹¹ KOSÁRY, *Társadalomtudományok*, 186–218.

¹² KOSÁRY, *Társadalomtudományok*, 186–218.

¹³ AÉ 13 (1879) 160; AÉ 14 (1880) 181.

Továbbá a szláv nyelvű forrásokat is elkezdtek felhasználni,¹⁴ olyannyira, hogy például Szádeczky Lajos 1879-ben akadémiai ösztöndíjjal jut ki Bécsbe paleográfiát tanulni, annak érdekében, „hogy a szláv irodalmak történeti kútforrásait a magyar történetírás szempontjából sikerrel tanulhassa”.¹⁵

Az Akadémia az 1870-es években nagy változáson ment keresztül, és az új idők szelei nem csak a II. osztály vitorláját dagasztották. Az 1870-ben meghozott kilenc fejezetből és hatvanegy paragrafusból álló új alapszabályok kisebb kiegészítésektől eltekintve egészen 1945-ig változatlanul szabályozták az Akadémia működését, és biztosították, hogy az Akadémia megfeleljen a megváltozott időknek. Az első fejezet, *Cél és eszközök* címmel az Akadémiát a tudomány és irodalom magyar nyelven való művelésére és terjesztésére kötelezte el.¹⁶ Az új alapszabályokat az 1870. évi nagygyűlésen Eötvös József elnök ismertette. Kihangsúlyozta, hogy ezentúl az Akadémia csak úgy felelhet meg az újabb kor elvárásainak, „ha minél inkább folyton tudományos feladatára szorítkozik”.¹⁷ Ennek következményeképp háttérbe szorultak a korábban jelentős irodalomtámogató tevékenységek, ami a kor szemléletváltását is tükrözte, mégis sok bírálóknak téve ki ezzel az Akadémiát.

Még ha az új alapszabályokkal csökkent is a főtítkár feladatköre, az osztályok önállósága pedig növekedett, az Akadémia teljes adminisztrációjának irányítása és az ügyintézés legjelentősebb része továbbra is a főtítkárra nehezedett. Feladatai közé tartozott az Akadémia határozatainak végrehajtása, a nagygyűlés, összes, igazgatósági és elegyes ülések jegyzőkönyvvitele, az Akadémia levelezésének vitele. Továbbá a főtítkár feladata a nagygyűléseken, összes és elegyes üléseken jelenteni, az Akadémia történetét, évi jelentéseit tudósításait írni, szerkeszteni az évkönyvet, ügyelni az akadémiai könyvkiadásokra, és őrizni az Akadémia levéltárát.¹⁸

* * *

¹⁴ AÉ 21 (1887) 157. 243.

¹⁵ AÉ 13 (1879) 75–76.

¹⁶ VÖRÖS ANTAL, *Az új alapszabályok*, A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada, 1825–1975, Budapest 1975, 143–145.

¹⁷ VÖRÖS, *Az új alapszabályok*, 143–145.

¹⁸ VÖRÖS, *Az új alapszabályok*, 143–145.

A főtitkárt továbbra is a rendes tagok közül élethossziglan választották, – azonban legtöbbjük különböző okoknál fogva lemondott – akadályoztatása esetén, vagy szabadsága idején az egyik osztálytitkár helyettesítette.¹⁹

Nem csoda, hogy az idősödő Arany János egyre nehezebben volt képes ellátni főtitkári teendőit, szíve mélyén mindig is idegenkedhetett a magas pozíciótól. Több helyen számolnak be arról, hogy kellemetlenül érezte magát felsőbb körökben.²⁰ Már 1869-ben íródott *Főtitkárság* című verse ismert soraiban így fogalmaz:

„Szép megtiszteltetés,
De nem bírok vele:
Nem vagyok már a kés,
Hanem csak a nyele.”²¹

Mindezek ellenére hivatala végéig, amíg csak egészsége engedte kitartóan és lelkiismeretesen végezte feladatát. Arany először 1876 júniusában adta be lemondását, hogy nyári szabadsága után helyét már utódja foglalhassa el.²² Erről így írt: „Erőm hanyatlása mind inkább s napról napra meggyőző arról, hogy a Tekintetes Akadémia iránt csak az által teljesíthetem már legjobban kötelességemet, ha a főtitkári hivatalról, melyet az Akadémia érdememen kívül reám ruházni kegyeskedett, valahára lemondok.”²³

Az Akadémia azonban nem fogadta el lemondását, és arra kérte, továbbra is maradjon hivatalában. Arany elhatározása azonban ekkor már szilárd volt, és az 1877. évi tavaszi nagygyűlésen folytonos betegeskedésére hivatkozva megismételte lemondását, azonban az Akadémia azt ekkor sem fogadta el, csak hivatali feladatai alól mentette fel, és helyettesítéséről döntött a II. osztály titkára, Fraknói Vilmos személyében.²⁴ Arany tényleges főtitkári tevékenysége ezzel le is zárult, terhes tisztségétől viszont továbbra sem sikerült megszabadulnia. Később az 1878. évi nagygyűlésen ismételtén beadta lemondását,

¹⁹ AÉ 23 (1889) 167–169.

²⁰ VÖRÖS ANTAL, *Az Akadémia irányítása, A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada*, 1825–1975, 156–163.

²¹ ARANY JÁNOS, *Zsengék. Töredékek. Rögtönzések*, Arany János összes művei VI, Budapest 1952, 150.

²² AÉ 27 (1893) 330–342.

²³ AÉ 27 (1893) 330–342.

²⁴ AÉ 13 (1879) 118.

de ezt az Akadémia továbbra sem volt hajlandó elfogadni, „azon reményben, hogy egészségi állapota javulásával főtitkári teendőit is újra képes lesz ellátni”.²⁵

Reményük azonban a főtitkár állapotának javulására nem teljesedett be, és az Akadémia harminchatodik nagygyűlésén 1879. május 22-én gróf Lónyay Menyhért elnöklete alatt Arany János immár negyedízben kérte főtitkári hivatala alól való felmentését. Élethosszig járó főtitkári fizetését már az elmúlt két évben sem volt hajlandó felvenni, és kijelentette, hogy azt végleges visszalépése után sem kívánja elfogadni, mindössze annyit kért, akadémiai lakását megtarthassa.²⁶

Az Akadémia mély sajnálattal fogadta el immár lemondását, és köszönetet nyilvánított tizenkét év szolgálataért, és fáradhatatlan buzgalmaért, mellyel az Akadémia ügyeit intézte. Főtitkári fizetését azonban kérése ellenére élete végéig megszavazták neki, amellet, hogy lehetővé tették akadémiai lakásának megtartását is. Végül tiszteletbeli főtitkári címet adományoztak neki.²⁷ Ezután a megüresedett főtitkári hivatal betöltésére titkos szavazást írtak ki, amin a 40 szavazatból 31 Fraknoi Vilmosra esett, ezzel Fraknoit választották az Akadémia következő főtitkárává.²⁸

A főtitkárválasztás szokatlanul hosszú elhúzódása nem Arany János iránti tapintatból, hanem az utódlás körüli bizonytalanság miatt tartott több mint két teljes évig, hiszen valószínűleg a vezetőségben is tisztában lehettek elhatározásának szilárdságáról, és egészségi állapotának javulását sem várhatták.²⁹

Az esetleges jelölt, aki Aranyt korábban nyári szabadsága és csehországi gyógykezelései idején kezdetben helyettesítette, a II. osztály korábbi titkára, Rónay Jácint volt. Őt 1871-től Rudolf trónörökös nevelésével bízták meg, így azóta Bécsben tartózkodott, és az osztálytitkárságról is lemondott.³⁰ Korábban épp Fraknoit szánták Rudolf trónörökös mellé, mint történelem tanár, azonban a terv fiatal kora miatt meghíúsult.³¹ Ehelyett ő követte Rónay Jácintot az Akadémia II. osztályának titkáráként. Rónay távozása után az I. osztály titkára, Gyulai Pál helyettesítette Aranyt. Gyulai viszont 1872 őszétől a *Budapesti Szemle* szerkesztését vette át, pár évvel később pedig egyetemi tanárrá nevezték ki, így

²⁵ AÉ 13 (1879) 118.

²⁶ AÉ 13 (1879) 118.

²⁷ AÉ 13 (1879) 118.

²⁸ AÉ 13 (1879) 118.

²⁹ VÖRÖS, *Az Akadémia irányítása*, 156–163.

³⁰ VÖRÖS, *Az Akadémia irányítása*, 156–163.

³¹ *Fraknoi-dokumentáció*, 10. sz. (Függelékek/II).

jelöltként végül ő sem kerülhetett szóba.³² Fraknóin kívül tehát nem volt más alkalmas jelölt a pozícióra, mégis nehezen ment az utódlás elfogadtatása.

A korábbi helyettes főtítkári képességeit, rátermettségét vagy munkabírást tekintve bizonyára senki sem tarthatta alkalmatlannak a főtítkári poszt betöltésére, nézetei miatt azonban sokáig ódzkodtak megválasztásától. Mikor 1870-ben mindössze huszonhét évesen levelező taggá választották, már akkor visszatetszést keltett egyesekben „ultramontán” és „hazafiatlan” szemlélete.³³ Mindazonáltal Ipolyi támogatásának köszönhetőn nemcsak levelező, hanem már három évvel később, 1873-ban rendes taggá is választották.³⁴

Nem javította kilátásait az sem, hogy 1877 elején kezdtek megjelenni első cikkei a *Századokban* a Martinovics-féle összeesküvésről, melyek a száműzetésben élő Kossuth Lajos és hívei heves tiltakozását váltották ki.³⁵ Ezek a viták 1879-re látszottak csillapodni, ami végül lehetővé tette számára, hogy mindössze kilenc évvel levelező taggá választása után, az Akadémia főtítkárává léphessen elő, mely tisztségét lemondásáig, 1889-ig viselte.³⁶

Bár mint történétíró mindvégig hű maradt katolikus szemléletéhez, főtítkárként nem támogatta az Akadémia elleni kritikákat és támadásokat a klérus részéről sem, és a felekezeti politikát igyekezett távol tartani világi hivatalától. E magatartását a kléruson belül sokan nem is nézték jó szemmel, és szabadkőművességgel is meggyanúsították emiatt.³⁷

2. FŐTITKÁRI FELADATOK

Főtítkárként az egyik első jelentősebb ügy, amivel Fraknóinak foglalkoznia kellett, az Akadémia nagytermének díszítése volt. Az új épület kivitelezése 1862 tavaszán indult meg Ybl Miklós és Szkalnitzky Antal vezetésével Fried-

³² VÖRÖS, *Az Akadémia irányítása*, 156–163.

³³ A szakirodalomban, R. Várkonyi Ágnes, Adriányi Gábor, Rottler Ferenc és mások írásaiban rendre idézett érvek egy névtelen levélből származnak. A levél még az 1868. tavaszi meghíúsult jelölést megelőzően, vélhetően Hunfalvy Pál akadémiai rendes tagnak íródott. Több példát hoz a Fraknói ellen indított támadás indoklásához, s e sorokkal zárul: „A figyelmeztetésért bocsánatot kér egy betegsége miatt visszatartott vidéki akadémiai tag.” MTA KIKK Ms. 4431/193.

³⁴ VÖRÖS, *Az Akadémia irányítása*, 156–163.

³⁵ VÖRÖS, *Az Akadémia irányítása*, 156–163.

³⁶ *A Magyar Tudományos Akadémia Almanachja 1991*, Az MTA elnökei és főtítkárai az alapítás óta, szerk. GERENCSÉR ESZTER–ALEXA FERENCNÉ, Budapest 1992, 424.

³⁷ VÖRÖS, *Az Akadémia irányítása*, 156–163.

rich August Stüler neoreneszánsz stílusú tervei alapján. A felavatásra 1865. december 11-én került sor, azonban a belső kialakítás még éveket vett igénybe. Az akadémiai nagygyűlés 1881-ben döntött a nagyterem díszítéséről, amire több mint 14 000 forintot különített el.³⁸ Ennek nyomán 1882-ben az elnök, Lónyay Menyhért levélben kérte fel Munkácsy Mihályt, a kor egyik legnevesebb festőművészt, hogy vállalja el az akadémiai nagyteremben egy kép festését, amit Munkácsy el is fogadott.³⁹ Munkácsy választása Mátyás királyra esett tudósai és művészei körében, ami remekül illett az épület neoreneszánsz stílusához, és a nagyterem máig meghatározó ékévé vált.

A vállalkozás adminisztrációja, és az ahhoz kapcsolódó minden ügyintézés Fraknóin futott keresztül. Így például az olyan felajánlások is, mint a *Pesti Napló* szerkesztőségének 465 forint támogatása, azon kérelemmel, hogy ez összeget a Munkácsy Mihály, vagy más hazai festő által az Akadémiának festendő képre fordítsák.⁴⁰ Az ilyen és hasonló kisebb-nagyobb adományoktól hemzsegniük főtitkári jelentései.⁴¹

Arany János 1882. október 22-én bekövetkezett halála az Akadémiát is mélyen megrendítette. A 65 éves korában elhunyt volt főtitkár az ekkorra már fél évszázados intézmény egyik legmeghatározóbb alakja volt. Az Akadémia magától értetődően kötelességének érezte, hogy méltó módon emléket állítson számára. Halálának hírére másnap rendkívüli ülésen egyhangúlag megszavazták arcképének elhelyezését az Akadémia képtermében,⁴² egy héttel később, október 30-án az összes ülés egy ércszobor emeléséről határozott, és megalakult az „Arany-szobor Bizottság”.⁴³ A bizottság tagjai között Fraknói Vilmos is szerepelt, a bizottság elnöki tisztségét pedig az Akadémia mindenkori elnöke töltötte be.⁴⁴

A szobor elkészítésével Stróbl Alajost bízták meg, a kor nagy felfedezett emlékműszobrását, aki korábban Erkel Ferenc és Liszt Ferenc szobraira is megbízást kapott az Operaház építésénél. A jelentésekből arról értesülhetünk,

³⁸ AÉ 15 (1881) 153. 179. 240–241.

³⁹ AÉ 16 (1882) 100.

⁴⁰ AÉ 16 (1882) 236.

⁴¹ AÉ 13 (1879) 174; AÉ 15 (1881) 154; AÉ 16 (1882) 210. KEMÉNY MÁRIA, *A Magyar Tudományos Akadémia palotája*, Budapest 2005, 203. A nagyteremben zajló munkálatok mellett Fraknói gyűjtést kezdeményezett az oszlopcsarnok díszítésére is.

⁴² AÉ 16 (1882) 234.

⁴³ AÉ 16 (1882) 210.

⁴⁴ AÉ 16 (1882) 210.

hogy 1882 végére már csaknem 10 000 forint felajánlás gyűlt össze.⁴⁵ 1882 novemberében pedig az Arany János sírja fölé a Kerepesi úti temetőben emelendő síremlék állításának ügyét is magára vállalta az Akadémia, amit szintén Stróbl kivitelezett.⁴⁶

Az adminisztráció megint csak a főtitkáron keresztül folyt. A kivitelezés ugyanakkor olyan hosszan elhúzódott, hogy Frankói ezt az ügyet utódjára, Szily Kálmánra volt kénytelen hagyományozni. A szobor felavatásakor 1893-ban már az új főtitkár tartotta meg beszédét a Múzeumkertben Arany Jánosról, mint egykori főtitkárról.⁴⁷

* * *

Frankói Vilmos példátlan munkabírását több kortársa kiemelte, hiszen kutatásai végett sorra járta Európa jelentős levéltárait, könyvtárait; intézte a szerveződő *Monumenta Vaticana* ügyeit; közben pedig rendre születtek kiemelkedő történeti munkái. 1879-ben azonban, amikor elvállalta az MTA főtitkári pozícióját, egy teljes embert megkövetelő állást fogadott el, így írói tevékenysége mellé magára kellett vállalnia az Akadémia ügyintézésének oroszánrészt is. Áldásy Antal „lankadatlan munkásként” jellemezte a jeles paptörténészt,⁴⁸ és ezt a jelzőt ebben a tíz évben sem hazudtolta meg, mivel a hivatali teendők nem csökkentették munkakedvét. Ha talán kevesebbszer is, de továbbra is járta a külföldi intézményeket.⁴⁹ Korábban is láthattunk életében példát arra, hogy különböző pozíciói, feladatai nem hátráltathatták történetírói szenvedélyében.

Különböző tevékenységeit általában sikeresen tudta egymással párhuzamosan művelni, viszont az *Akadémiai Értesítő* olvasása során több alkalommal is találkozhatunk olyan esettel, amikor a tudós hiányában egy helyettes főtitkár jelentett. Több esetben tudni lehet távollétének okát. Az első alkalom, amikor helyettesítették, az 1884. május 26-ai „összes ülés” volt,⁵⁰ amikor Frankói még Itáliában tartózkodott. Május 25-én a *Monumenta Vaticana* szerkesztőbizottságának tagjaként, igazából tényleges vezetőjeként ő nyújtotta át Rómá-

⁴⁵ AE 16 (1882) 210.

⁴⁶ AE 16 (1882) 219.

⁴⁷ AE 27 (1893) 317–330.

⁴⁸ ÁLDÁSY, *Frankói Vilmos emlékezete*, 456–458.

⁴⁹ TÓTH, *Frankói Vilmos*, 100.

⁵⁰ „Helyettes főtitkár felolvassa Vitkovics Gábor úrnak Nándorfehérváron f. évi május 2-án kelt levelét.” AE 18 (1884) 150.

ban XIII. Leó pápának a sorozat első két kötetét.⁵¹ A helyettesítések sorában kiemelkedő évnak számított 1887, ekkor közel fél évig volt szükséges egy helyettes főtitkár tevékenykedése, amikor még a Nagygyűlésen elhangzott jelentések sem tőle származtak (február 28–június 27.).⁵² Ez az időszak valószínűleg rendkívül sűrű volt az életében, a vatikáni kutatások szervezése és Ipolyi Arnold, a szerkesztőbizottság elnökének halálát követő bizottsági átszervezések köthették le leginkább figyelmét.⁵³ Összesen 4 alkalommal fordult elő (hosszabb vagy rövidebb ideig), hogy Fraknoi nélkül a helyettes főtitkár tette a jelentést (1884. 05. 26.; 1885. 11. 23.; 1887. 02. 28–06. 27.; 1889. 03. 19.).⁵⁴

Az *Akadémiai Értesítő*ben közzétett jegyzőkönyvek vizsgálata során felfedezhető a főtitkári pozíció egy újabb összetevője: a kapcsolattartó szerep az igazgatósági ülések és az „összes ülés” között. Több jelentés is az Igazgatósági Tanács döntéseit kívánta az Akadémia többi tagjával közölni. A tanácsot az elnök, a másodelnök, a főtitkár, illetve további 24 személy alkotta, akiknek egy részéről maguk a tanácstagok döntöttek, míg másik felét a nagygyűlésen egyszerű többséggel szavazták meg. Az Akadémia irányító testülete döntően gazdasági jellegű ügyekkel foglalkozott, ide tartoztak például a zárszámadások, adományok, alapítványok bejelentései.⁵⁵ Fraknoi Vilmos főtitkárként pedig az „összes üléseken” jelentette be az elhangzottakat. Jelentések szólnak például az adott év költségvetéséről,⁵⁶ a nagygyűlés idejéről (erről az Akadémia elnöke hozta a döntést),⁵⁷ új határozatokról,⁵⁸ különböző indítványokról,⁵⁹ valamint a tanács új tagjainak megválasztásáról.⁶⁰

Az akadémiai tagokkal folytatott levelezés kulcsfontosságú része a főtitkárságának. Ezek a levelek igen szerteágazó témákban és ügyekben születtek, de

⁵¹ CVH I/20, 26; ADRIÁNYI, *Fraknoi... és a „Monumenta Vaticana”*, 71.

⁵² AÉ 21 (1887) 46–177.

⁵³ CVH I/20, 30.

⁵⁴ AÉ 18 (1884) 150; 19 (1885) 202; 21 (1887) 46–177; 23 (1889) 60.

⁵⁵ *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada, 1825–1975*, 144–145.

⁵⁶ Például „Főtitkár jelenti, hogy az Igazgató-tanács február 1-én tartott ülésében megállapította az Akadémia jelen évi költségvetését” AÉ 14 (1880) 46.

⁵⁷ „...az Akadémia elnöksége az akadémiai nagygyűlés határidejét kitűzte...” AÉ 14 (1880) 48.

⁵⁸ „Főtitkár felhívja az összes ülés figyelmét arra, hogy az Igazgató Tanács az Akadémia november havi összes ülésében, a «Magyar Írók életrajz-gyűjteménye» iránt hozott határozatot helyeselte...” AÉ 15 (1882) 20.

⁵⁹ „Főtitkár bejelenti, hogy az Igazgató Tanács az alapszabályok 16. §-ának megváltoztatása iránt beadott indítvány tárgyalására hat tagot választott...” AÉ 16 (1883) 16.

⁶⁰ „Főtitkár bejelenti, hogy az Igazgató Tanács mai napon tartott ülésében gr. Károlyi Sándort és Tisza Kálmán m. kir. miniszterelnököt igazgató tagokká megválasztotta...” AÉ 15 (1881) 213.

többször inkább sablonszerű, általános szövegekkel találkozunk. Vizsgálatunk egyik fókuszába Szilády Áron⁶¹ rendes taggal folytatott levélváltásai kerültek. Ebben találkozhatunk egy meghívóval, amely 1880. november 22-ei „elegyes ülésre” szól. Ennek apropóját Csengery Antal akadémiai másodelnök halála adta, utódját pedig ezen a novemberi napon kívánták megválasztani.⁶² 1881. április 4-én született meg egy újabb levél, ahol arra kéri Sziládyt, hogy „a vezetése alatt álló bizottságnak az 1880/1-iki akadémiai évben folytatott működéséről s eredményeiről szóló jelentését folyó hó végéig a főtítkári hivatalhoz beküldeni szíveskedjék.”⁶³ Szinte pontosan egy évvel később (1882. április 14.) újból találkozunk egy ilyen levéllel, amely az Irodalomtörténeti Bizottság jelentését várja Sziládytól,⁶⁴ illetve decemberben már a költségvetési tervezet beküldését kéri Fraknói.⁶⁵ A jeles irodalomtörténésznek írott körlevelekből megismerhetjük ezt a típust is, ami már nyomtatásban jelent meg és lett szétküldve a társaság tagjainak. Példaként megemlíthető a nagygyűlés napirendjét tartalmazó és az Alapszabályok 16. pontjának megváltoztatása ügyében megjelenő levele.⁶⁶

Más személyeknek írt leveleit vizsgálva újabb témák is megjelennek, ezek tárgyat képezték még a köszönetnyilvánítások. Erre jó példa Lévy József⁶⁷ felé kifejezett hálája, hogy képviselte az Akadémiát Arany János ünnepén: „kötelességemnek tartom már most Tekintetes Úrnak azért, hogy az Arany-János ünnepen az Akadémia Képviselét elvállalni és az Akadémiát méltó módon képviselni méltóztatott, hálás köszönetemet kifejezni.”⁶⁸ Emellett levelezései alapján a főtítkár feladata volt a leendő tagok értesítése megválasztásukról. Ehhez Szádeczky Lajos⁶⁹ levelező taggá választását vettük alapul 1888-

⁶¹ Szilády Áron (1837–1922) a régi magyar irodalom egyik legjelesebb kutatója, mellette református lelkész és az ItK szerkesztője (1893–1922). 1861-től levelező, 1876-tól rendes, majd 1917-ben az Akadémia tiszteleti tagjává választották. MÉL II, 772.

⁶² MTA KIKK Ms. 4431/179 (Fraknói Vilmos levele Szilády Áronnak 1881. október 4.).

⁶³ MTA KIKK Ms. 4431/179 (Fraknói Vilmos levele Szilády Áronnak 1881. április 4.).

⁶⁴ MTA KIKK Ms. 4431/180 (Fraknói Vilmos levele Szilády Áronnak 1882. április 14.).

⁶⁵ MTA KIKK Ms. 4431/181 (Fraknói Vilmos levele Szilády Áronnak 1882. december 1.).

⁶⁶ MTA KIKK Ms. 4431/190 és 192.

⁶⁷ Lévy József (1825–1918) szoros barátságban állt Arany Jánossal, Tompa Mihállyal és Gyulai Pállal is. 1863-tól az MTA levelező, majd 1883-tól rendes, majd 1906-tól tiszteleti tagja, emellett 1886-ban az Akadémia nagyjutalmát is a költő kapta meg. MÉL II, 68.

⁶⁸ MTA KIKK Ms. 5689/166 (Fraknói Vilmos levele Lévy Józsefnek 1885. június 13.).

⁶⁹ Szádeczky Lajos történész, egyetemi tanár, aki több társulatban is vállalt tisztséget, például a heraldikai és genealógiai lap jegyzője, a *Századok* segédszerkesztője volt, illetve a magyar országgyűlés képviselőházának napló-szerkesztője is lett. 1888. május 4-től az MTA levelező tagja. SZINNYEI, *Magyar írók*, XIII, 285–286.

ból „A Magyar Tudományos Akadémia mai napon tartott nagygyűlésében Tekintetes úrnak a történettudomány terén kifejtett buzgó és sikeres munkásságát méltányolván, Tekintetes urat az Akadémia levelő tagjává választotta.”⁷⁰ Szádeczky megválasztása után székfoglaló értekezését *A cébek Magyarországon* címmel tartotta. A bemutatott levelek szinte mindegyike ugyanazzal a mondatlall zárul: „Fogadja egyébként őszinte tiszteiletem kifejezését.”⁷¹ A kor stílusához illeszkedő zárás még tárgyilagosabb és személytelenebb leveleiben is rendszeres.

* * *

Fraknói Vilmos jelentései között találkozunk szomorúbb témákkal is, hiszen feladatának tekinthető az Akadémia tagjainak, legyen az külső, levelező vagy rendes tag, elhunytának bejelentése. A következőkben két kiemelkedő személy haláláról való értesítést mutatunk be. Az első Lónyay Menyhért, akadémiai elnök halálának (1884. november 3.) bejelentése egy nappal később november 4-én: „Akadémiai másodelnök úr a megilletődés hangján bejelenti az Akadémia elnökének, gr. Lónyay Menyhért ig. és tisztt. tagnak, a tegnapi napon, du. öt órakor váratlanul bekövetkezett elhunytát...”⁷² Ez az eset azonban rendhagyónak tekinthető, mivel egy rendkívüli ülésen nem maga a főtitkár, hanem a másodelnök értesítette a jelenlévőket az elnök haláláról, de a későbbi jelentések a temetésről, ravatalozásról már Fraknóihoz köthetők.⁷³ A főtitkár javaslatot nyújtott be, hogy a mély fájdalom tolmácsolására az Akadémia szabályzatában megengedett összes módot használják fel: 1) Pauler Tivadar Lónyayról szóló nyilatkozata kerüljön be a jegyzőkönyvbe; 2) a ravatalhoz ajánlják fel az Akadémia oszlopcsarnokát; 3) adjanak ki gyászjelentést a november 6-án délután háromkor tartandó temetésről; 4) ravatalra helyezzenek el koszorút; 5) részvétiratot küldjenek a családnak; 6) Tuzséron tartandó temetésen az Akadémia küldöttségileg jelenjen meg; 7) emlékbeszédet tartassanak; 8) illetve indítványozta, hogy az elhunyt mellszobra és arcképe készüljön el.⁷⁴

Lónyay Menyhért halálának és temetésének körülményeivel a korabeli újságok is kiemelten foglalkoztak, a legtöbb helyen már az első oldalakon a jeles

⁷⁰ MTA KIKK Ms. 4166/293 (Fraknói Vilmos levele Szádeczky Lajosnak 1888. május 4.).

⁷¹ MTA KIKK Ms. 5689/166; Ms. 4227/50; Ms. 4431/180.

⁷² AÉ 18 (1884) 203.

⁷³ AÉ 18 (1884) 205. 212.

⁷⁴ Magyar Polgár 18 (1884. november 6.) 256. sz., 5.

férfi életét és kiemelkedő eredményeit mutatták be az olvasóknak. Halálának körülményeiről részletes képet kaphatunk a *Budapesti Hírlap*ból. Lónyay dél előtt még a reformátusok Kálvin téri iskolájában ülésezett, amikor hirtelen szélütés érte. Szász Károly püspök végig ott volt mellette, ő kezdte el értesíteni a rokonokat, barátokat, mivel látta, hogy az elnök már haláltusáján van. A hírek igen gyorsan terjedtek a városban, sorra érkezett menyé, felesége és a rokonok is. Később Frankói Vilmos is a helyszínre érkezett, ekkor azonban Lónyay már nem volt eszméleténél, és Pauler Tivadart is már csak a halál beálltáról tudta értesíteni.⁷⁵

Ideiglenes ravatalra a Kisfaludy Társaság terme lett kijelölve, majd november 6-án helyezték át a fekete lepellet bevont oszlopcsarnokba, ahol egész nap emberek százai hajtottak fejet az Akadémia volt elnöke előtt.⁷⁶ Az Összes ülés keretében csak november 24-én jelentette be a fejleményeket a főtitkár, amiből tudjuk, hogy november 8-án Zichy Antal vezetésével egy hattagú akadémiai küldöttség is részt vett a tuzséri temetésen (ahogy korábban Frankói javasolta),⁷⁷ illetve az Igazgatósági ülésen rendezték az anyagiakat is, hiszen maga a feldíszítás 202 forintba került, amit természetesen az Akadémia állt.⁷⁸ 1885-ös nagygyűlésen pedig megtartott Trefort Ágoston emlékbeszéde az elhunyt-ról és 20-4 arányban megszavazták, hogy mellszobor és arckép készüljön az Akadémia jeles elnökéről.⁷⁹

A másik kiemelt példánk Ipolyi Arnold halála, akihez szoros és őszinte kapcsolat fűzte Frankói Vilmost, így ez az eset mélyen érintette az Akadémia mellett magát a tudóst is. Itt szükséges megemlíteni, hogy halálának bejelentése nem hozzá köthető, hiszen a jeles főpap halálát az akadémiai elnök jelentette be az 1886. december 6-ai rendkívüli ülésen.⁸⁰ Utána viszont Frankói intézte a végrendelet végrehajtását és tartotta meg emlékbeszédét az 1888-as nagygyűlésen Ipolyi püspökről.

Ipolyi Arnold végigkísérte az ifjú történész pályafutását és egyengette karrierjét, így egyszerre volt a főtitkár számára barát és mentor. Sűrűn folytattak levelezést (325 levél maradt fenn), amelyek hangvétele bizalmas és őszinte volt. Érdemes kiemelni, hogy a *Monumenta Vaticana* ügyeinek szervezésekor is

⁷⁵ Budapesti Hírlap 4 (1884. november 4.) 304. sz., 4.

⁷⁶ Pesti Hírlap 6 (1884. november 6.) 306. sz., 1. 3–5.

⁷⁷ AÉ 18 (1884) 205.

⁷⁸ AÉ 18 (1884) 212.

⁷⁹ AÉ 19 (1885) 143. 146.

⁸⁰ AÉ 20 (1886) 235.

általában a püspököt értesítette először a fejleményekről. A szerkesztőbizottság elnöke ugyanis Ipolyi Arnold lett.⁸¹ Emellett a főtitkár a főpap Váradra való áthelyezését is kiemelt figyelemmel kísérte és többször kifejezte örömét az ügyben, hogy ott lehet kanonok, ahol Ipolyi püspök, nem véletlen, hogy a székeskáptalan üdvözlő bizottságában is szerepelt.⁸² Ahogy már korábban említettük, 1888-ban Fraknói tartotta meg az emlékbeszédet róla, amelyben szintén utalt szoros kapcsolatukra: „az Akadémia tolmácsának tisztét, parancsa előtt meghódolva, elvállalhattam, s ezzel egyúttal a személyes hódolat, hála és ragaszkodás sugalmazásait is követhettem...” – emlékezett mesteréről és barátjáról.⁸³

Ipolyi Arnold halála után Fraknói Vilmosra hárult az a nehéz és egyben megtisztelő feladat, hogy a püspök végrendelezését végrehajtsa, ez azonban, ahogy jelentéseiből is láthatjuk, nem ment zökkenőmentesen. Még 1888-ban, két évvel elhunytá után is érkezett támadás a végrendelettel kapcsolatban, aminek a vége egy kompromisszumos megoldás lett: „nagyvárad egyházmegye, beszercebányai egyházmegye, Akadémia, Képzőművészeti Társulat egyenként 3500, összesen 14 000 forintot ajánlana, amely azonban nem a hagyatékra jelenleg felosztás alá eső állagából, hanem a vallás- és közoktatási minisztérium által lefoglalt 110 000 forintnyi összegnek a hagyaték javára visszafizetendő részéből fizettetnék ki.”⁸⁴ Mindezt az Igazgató Tanács elfogadta és jóváhagyta.

* * *

Fraknói Vilmos főtitkári teendői közül kihagyhatatlan a hivatal személyi állományának kezelése, amely talán a legkevésbé köthette le a kreatív, alkotó tudós érdeklődését. Ebbe a részbe beletartoztak a különböző áthelyezések, nyugdíjazások, illetve a komolyabb átszervezések is. Három példát emelünk ki. Az első esetben Ring Adorján, akadémiai írnok öregkorára és hanyatló erejére való tekintettel nyugdíjaztatása mellett döntött a főtitkár, amit 1881. november 28-án jelentett be az Igazgatósági ülésen. A főtitkár emellett kérte, hogy buzgó szolgálata miatt „800 frtnyi teljes fizetésével nyugdíjaztassák,

⁸¹ ADRIÁNYI, *Fraknói Vilmos és a „Monumenta Vaticana”*, 61. 64–71.

⁸² LAKATOS-BALLA ATTILA, *Ipolyi Arnold püspök hagyatéka Nagyváradon*, Miscellanea Historica Varadinensia III, Nagyvárad 2012, 11–16.

⁸³ *A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei* 17/6, Budapest 1888, 12.

⁸⁴ AÉ 22 (1888) 57.

és az Akadémia palotájában elfoglalt lakását a jövő évi május 1-ig bírhasa, amely időpontig az akadémiai irodában szolgálatot tegyen”.⁸⁵ Ezzel párhuzamosan szót emelt egy új akadémiai írnok felvételére és betaníttatására, amit a tanács az előbbi felvetésével együtt gond nélkül elfogadott, utóbbi esetben azt a kitélt tette, hogy fizetéséről majd csak a jövő évi költségvetés tervezésekor hozzanak döntést.⁸⁶

Az 1884. december 7-ei ülésen már jóval nagyobb átszervezés tanúi lehetünk, amely több munkatársat is érintett. Az indító mozzanat Takács István főtitkári segéd feladatának a „főjavítnoki” teendőiben való korlátozása, ebben az esetben az Igazgató Tanács a fizetést változatlanul meghagyta. Ebből a lépésből kiindulva sor került még további változtatásokra is, Borovszky Samu akadémiai írnok feladatát az adminisztrációs teendőiben jelölte meg, amely kitért az iktató- és kiadókönyvek vezetésére, illetve a levéltár rendezésére. Mellette Szentcsanak Károly akadémiai írnokra az akadémiai kiadványok szerkesztését kívánta rábízni. Takács esetével szemben itt már a fizetések terén is történtek változások, míg Borovszky fizetését 700-ról 900 forintra, addig utóbbiét az Igazgató Tanács 800 forintra emelte.⁸⁷ Ebből adódóan itt már látható, hogy akár az akadémiai írnokok fizetésében is megmutatkoznak különbségek az általuk elvégzett feladatok alapján.

Végül a jelentésekből megvilágosodik még egy eset: Deim Ferenc, akadémiai szolga nyugdíjazása, aki gyógyíthatatlan betegsége miatt vált munkaképtelenné. A bejelentés a korábbi átszervezéssel egy időben történt (1884. december 7.). Fraknói Vilmos úgy rendelkezett, hogy a nyugdíjazott 1885 első feléig teljes fizetését és lakbérét is megtarthassa, utána pedig 16 évi szolgálatára való tekintettel 200 forint évi nyugdíjat javasolt, amit a tanács szintén pontról pontra elfogadott.⁸⁸ A jelentést azonban szomorúan árnyalja, hogy Deim Ferenc már nem élhette meg a nyugdíj fizetésének idejét, hiszen 1885. évi márciusi ülésen a főtitkár bejelentette elhunytának hírét, illetve özvegye ekkor kegydíjért fordult az Akadémia felé. A tudósok ebben a helyzetben sem fordultak el az asszonytól, két kiskorú gyermeke részére 18 éves korukig neveltetésük céljából 50-50 forint kegydíj fizetését rendelték el.⁸⁹

⁸⁵ AÉ 15 (1881) 212.

⁸⁶ AÉ 15 (1881) 212.

⁸⁷ AÉ 18 (1884) 214.

⁸⁸ AÉ 15 (1881) 214.

⁸⁹ AÉ 19 (1885) 62.

Ezen apró ügyek jól mutatják, hogy Fraknói mennyire fontosnak tartotta hivatali teendőit. A kisebb ügyeket is a kezében tartotta, vagy legalábbis tudta nélkül nem haladtak keresztül az Akadémia összetett rendszerén. Ezeknek az intézése is nem kis mértékben kötötték le idejét, emésztették energiáját.

* * *

Fraknói Vilmos főtítkárságának időszakára esett az MTA megalapítójának, Széchenyi Istvánnak is az emlékéve (1880), amit a jelentős múltra való tekintettel komoly előkészületek előztek meg. Az 1879. évi októberi „összes ülésen” döntöttek egy bizottság felállításáról, melynek kizárólagos feladata az Akadémia ünnepségen való részvételének a meghatározása és teendőinek rögzítése volt.⁹⁰ A helyzet komolyságára utal, hogy a tagok közt megtalálhatjuk az elnököt, a főtítkárt, az osztályelnököket és az osztálytitkárokat is, tehát az Akadémia kulcsfigurái játszották a döntő szerepet a munkálatokban.⁹¹ Ez a munka pedig úgy tűnik, zavartalanul és gördülékenyen haladt, hiszen egy hónappal a megalakulása után egy rendkívüli összes ülésen már olvashatjuk is a bizottság jelentését a témáról Fraknói tolmácsolásában.⁹² Érdemes itt még kiemelni, hogy a pontok végrehajtására szintén létrejött egy bizottság, amelynek Fraknói Vilmos szintén tagja volt, ebből látszik a főtítkári pozíció megbecsülése és fontos szerepe az akadémiai berkeken belül. Emellett november 13-án már meg is kezdődött az intézkedések végrehajtása az érmek és az irodalmi emlékmunka terén, amelyet gróf Lónyay Menyhért jelentett be, az Igazgatótanács pedig jóváhagyta: „az emlékéremnek három arany-, száz ezüst- és száz bronz-példányban veretését elrendelhesse, és az Akadémia alapításának történetét tárgyaló munkának közrebocsátása iránt intézkedhessék.”⁹³

⁹⁰ Az apropót az alábbi jelentés adta: „Pulszky Ferencz t. tag előadja, hogy a Széchenyi István gróf emléksobrának ünnepélyes leleplezése november 3-án, mint az Akadémia megalapítása emlékezetes eseményének évfordulója napján, amint tervezve vala, az ércöntődében fölmerült akadályok miatt nem történhetik meg, és a leleplezés napja később fog meghatározatni.” AE 13 (1879) 144.

⁹¹ AE 13 (1879) 144.

⁹² Ebből most csak bizonyos pontokat szeretnénk kiemelni, mint például: „az Akadémia a leleplezési ünnepélyen testületileg jelenjen meg”; „az Akadémia gróf Széchenyi István emlékére érmet veret”, illetve „az ünnepély alkalmából oly irodalmi művet bocsát közre, mely gróf Széchenyi István hátrahagyott irományainak fölhasználásával, az Akadémia alapításának és megalakulásának történetét tartalmazza”. AE 13 (1879) 164–165.

⁹³ AE 13 (1879) 168.

1880. május 23-án érkezett el a csúcspont, hiszen a Nagygyűlés zárónapján leplezték le a Széchenyi István tiszteletére emelt szobrot,⁹⁴ ahova a korábbi jelentésekkel összhangban az Akadémia testületileg vonult ki. Az emlékszobrot, illetve a sarkaiban álló allegorikus alakokat is Engel József szobrász tervezte, aki a kiírt pályázat megnyerésével, alkotásával fejet hajthatott a jeles politikus előtt. A szobor maga valamivel magasabb volt 15 lábnál, talapzata, amelyet viszont Weber Antal jeles építész tervezett, 28 láb széles, míg a négy sarokban elhelyezkedő alak 9 lábnyi magas volt.⁹⁵ Az ünnepséggel a korabeli sajtó is kiemelten foglalkozott, a *Pesti Hírlap* 141. száma szinte kivétel nélkül Széchenyi életével, elért eredményeivel és az 1880. évi eseményekkel foglalkozott, részletesen írtak az ünnepség programjairól, menetrendjéről. József főherceg maga is részt vett az eseményen, akit még aznap a szoborbizottság fogadott és kísért a kialakított díszhelyek egyikére. A leleplezésen Pulszky Ferenc tartott beszédet, aki ekkor már az Akadémia igazgatói tagja és az I. osztály titkára volt, majd ünnepélyesen lehullt a lepel az ércszoborról.⁹⁶

Ezzel azonban még nem ért véget a megemlékezés, hiszen a korábbi bizottsági döntés értelmében elkészültek Széchenyi István emlékére az arany, ezüst és bronz érmék.⁹⁷ A három aranyérem egyike József főherceghez került, másikat a Széchenyi család kapta meg, a harmadik pedig az Akadémia számára készült el, amit a Nemzeti Múzeum Régiségtárában helyeztek el.⁹⁸ Az ezüstérméről a június 28-ai „összes ülésen” elhangzott főtitkári jelentésből kaphatunk információkat, miszerint ezek 43 törvényhatóságnak lettek szétküldve, akik képviseltették magukat az ünnepségen. Érdeemes megjegyezni, hogy Torontál megye közösségétől és Pozsony szabad királyi város tanácsától már érkezett is köszönő irat az MTA részére. Ezen hatóságok azonban nem csupán az érmékből kaptak egy-egy darabot, hanem megtisztelték őket a Széchenyi emlékmunka egy kötött példányával is.⁹⁹ Szintén egy 1883-as jelentésből sze-

⁹⁴ Vö. *Széchenyi emlékek, emlékbélyeg*, szerk. ÉRI ISTVÁN–VÉRTES LÁSZLÓ–SZENTKUTI KÁROLY, Budapest–Nagyecsk 1990.

⁹⁵ Tehát átszámítva közel 5 méter magas, 9 méter széles, illetve a sarkokban ülő személyek magassága körülbelül 3 méter magasak voltak. A Hon 18 (1880) 129. sz., 5.

⁹⁶ *Pesti Hírlap* 2 (1880. május 23.) 141. sz., 5.

⁹⁷ *Széchenyi az éremművészetben*, szerk. BASICS BEATRIX–CSORBA LÁSZLÓ–TÓTH CSABA–VÍGH RÓBERT, Budapest 2022, 69.

⁹⁸ *Pesti Hírlap* 2 (1880. június 5.) 154. sz., 5.

⁹⁹ AÉ 14 (1880) 106. Ezt támasztja alá a Magyar Polgár 14. évfolyamának 134. száma is, ahol ezt olvashatjuk: „A m. tud. Akadémia nagynevű alapítója, Gróf Széchenyi István szobrának ünnepélyes leleplezése alkalmából, az Akadémia elnöke a napokban Kolozsvár sz. kir. város tör-

rezhetünk tudomást az irodalmi mű körüli további munkálatokról: „Főtitkár bejelenti, hogy a gr. Széchenyi István irodalmi hagyatékának I. kötete, mely a naplók feldolgozását tartalmazza, az Athenaeum irod. intézetnek közrebocsátás végett átadatott.”¹⁰⁰

* * *

Ami az akadémiai teendőit illeti, Fraknói Vilmos izgalmasabb és érdekesebb feladatai közé tartozott az MTA-nak tett különböző felajánlások bejelentése, a főtitkári pozícióban eltöltött tíz éve során pedig alkalma volt igen különleges adományokkal is találkozni. 1886. május 31-ei „összes ülésen” jelentette be Kőrösi Csoma Sándor tibeti kézíratainak megérkezését,¹⁰¹ melyekért az Akadémia Kőrösi egyik barátjának és kollégájának, Solomon Caesar Malannak tartozott köszönettel. Malan a Bengáli Ázsiai Társaság főtitkára és egyben a kalkuttai püspöki szeminárium tanára volt, tehát a nagy távolságból adódóan személyesen nem tudott Magyarországra jönni. Ezért az ázsiai utazó másik barátját, Duka Tivadart kérte fel, hogy szállítsa a dokumentumokat az országba. Duka Londonban élt, és korábban a bengáli hadsereg táborigorvosa is volt.¹⁰²

Néhány hónappal később az Akadémia birtokába került Thurzó György nádor egyik órája, illetve a családi hagyomány szerint a mohácsi csatában használt lőfegyver, „a fegyver a Nemzeti Múzeum régiségtárában helyeztetik el”.¹⁰³ Ezeket a felajánlásokat a társaság Kéry Imrének köszönhetette, aki alapvetően orvos volt és a járványok elleni védekezés egyik kiemelkedő alakjának tekinthető, több tanulmányt is írt a témában.¹⁰⁴ A felajánlást Fraknói október negyedikén jelentette be az akadémiai tagok előtt.¹⁰⁵ A kiemelkedő gesztust beárnyékolja, hogy alig fél évvel rá (1887. május 23.) már Kéry levelező tag halálát volt kénytelen bejelenteni a helyettes főtitkár.¹⁰⁶

vényhatóságának 1 drb. ezüst emlékérmét, és az emlékmű egy példányát küldötte meg oly célból, hogy azt a közgyűlésen bemutassa, és levéltárában megőrizze.” Magyar Polgár 14 (1880. június 12.) 134. sz., 3.

¹⁰⁰ AE 17 (1883) 116.

¹⁰¹ AE 20 (1886) 160.

¹⁰² KOVÁCS JÁNOS, *Kőrösi Csoma Sándor élete és munkái*, Keresztény Magvető 20 (1885) 211–218.

¹⁰³ AE 20 (1886) 189.

¹⁰⁴ MÉL I, 911.

¹⁰⁵ AE 20 (1886) 189.

¹⁰⁶ Fraknói távollétében. AE 21 (1887) 168.

Az utolsó példánk gyanánt Ráth György¹⁰⁷ különleges felajánlásáról fontos néhány szót beszélünk, aki 1888-ban kilenc darab 16. és 17. századi nyomtatványt adott az Akadémiának.¹⁰⁸

3. KORAI BÚCSÚ A HIVATALTÓL

Fraknói Vilmos a főtitkári tisztségből adódó adminisztratív tevékenysége mellett se mondott le tudományos tevékenységéről, sorra jelentek meg kisebb-nagyobb írások tőle, ezek közül kiemelendő Pázmány Péter rövidebb életrajza, illetve a Martinovics-összeesküvésről írt monográfiája. Habár főtitkári megbízatása élethosszig tartott, Fraknói úgy vélte, történetírói tevékenységének túl nagy részét áldozza fel az igazgatási teendőknél, ezért tíz évvel megválasztása után lemondott pozíciójáról, és helyette 1889. május 3-án másodelnöki állásba, Széchenyi István egykori tisztségébe lépett, melyet egy csupán hároméves cikluson át viselt 1892-ig báró Eötvös Loránd alatt, ugyanis az új szabályok értelmében és a változatosság elvének szellemében nem volt újraválasztható. Trefort Ágoston elnök 1888-ban bekövetkezett halálával esedékessé vált az Akadémia vezetőségének a megújítása, így Fraknóinak alkalom nyílt a terhes-sé vált pozíciója lecserélésére.

A vezető tisztségek betöltésénél 1889-ben a bizonytalanság és a határozatlanság első jelei mutatkoztak az Akadémián, akárcsak a politika színterén. A hivatalos jegyzőkönyvek szerint a választások minden különösebb gond nélkül zajlottak, viszont az ellenzéki sajtó nem kis gúnyolódás közepette számolt be a jelölések körüli bizonytalanságról és elutasításokról.¹⁰⁹ A választások során végül Eötvös Lorándot választották elnökké, a másodelnöki tisztséget pedig Fraknói tölthette be, azonban az így megüresedett főtitkári posztot minden indoklás nélkül üresen hagyták, hiszen Fraknói Vilmos hivatalosan május 3-áig volt főtitkár, míg utóda, Szily Kálmán 1889. október 14-étől töltötte be ezt a pozíciót.

Öt hónappal a történész lemondása után tehát „elegyes ülés”-t hívtak össze, melynek egyetlen tárgya a főtitkár megválasztása volt. Az ülésen Szász Károly

¹⁰⁷ Ráth György történelmi, jogi és művészettörténeti író, illetve könyv- és régiséggyűjtő. – MÉL II, 484.

¹⁰⁸ AE 22 (1888) 140. Az akadémiai tag halálakor értékes könyvtárát is az MTA-ra hagyta 1905-ben.

¹⁰⁹ VÖRÖS, *Az Akadémia irányítása*, 156–163.

kért szót, és az irodalomtörténész Beöthy Zsoltot javasolta.¹¹⁰ Az elnök ezután titkos szavazást rendelt el, és az 58 szavazatból összesen 32 esett a fizikus Szily Kálmánra, a III. osztály titkárára, 27 pedig Beöthy Zsoltra, egy szavazólap üresen maradt.¹¹¹ Az esettel kapcsolatban felmerül az a kérdés is, hogy ebben az öt hónapban az *Akadémiai Értesítő*ben a „főtitkár” megnevezés kire utalhatott, vajon Fraknói Vilmos egyfajta ügyvezető főtitkárként vitte tovább a teendőket egészen októberig, és szerkesztette a kiadványt, vagy valaki más volt ez a meg nem nevezett személy? A kevés információ alapján Fraknói Vilmos mellett szólnak jelenleg az érvek.

Fraknói ezután már sokat tartózkodott külföldön, különösen Rómában, de ezentúl is az Akadémia elismerésében részesült, 1892-ben immár nem főtitkárként, vagy másodelnökként lett újra az Igazgatótanács tagja, majd 1907-ben tiszteleti taggá lépett elő.¹¹² Mindenesetre a lemondás után a tudós már jóval több időt tudott szentelni történeti és írói szenvedélyének. Nem véletlen, hogy 1890-ben született meg egyik legnagyobb és legjelentősebb műve, Mátyás király életrajza.¹¹³

DOKUMENTUMOK

1.

Budapest, 1880. október 4.

Fraknói Vilmos Szilády Áron rendes tagnak

Meghívja Sziládyt a november 22-én rendezett elegyes ülésre, ahol Csengery Antal halálát követően a következő másodelnök személyéről döntöttek.

(MTA KIKK Ms. 4431/178 – orig.)

A Magyar Tudományos Akadémia mai napon tartott összes ülésében elhatározá, hogy a dicső emlékü másodelnökének, Csengery Antalnak f. é. július 13-án történt elhunytával megüresedett másodelnöki tisztt betöltése, illetőleg a másodelnök szabályszerű megválasztása véget, f. évi november-hó 22-én délután öt órakor tartandó elegyes-ülés hirdettessék, és ezen ülésre a szava-

¹¹⁰ Uo., 156–163.

¹¹¹ AÉ 23 (1889) 172.

¹¹² BERZEVICZY, *Fraknói... emlékezete*, 4.

¹¹³ FRANKÓI, *Hunyadi Mátyás (Fraknói-bibl., 333. sz.)*.

zati joggal bíró igazgató- tiszteleti és rendes tagok külön levélen hívassanak meg.

Az Akadémia ezen határozata értelmében, van szerencsém Nagytiszteletű Urat a f. évi november hó 22-én tartandó elegyes ülésre tiszteletteljesen meghívni.

Budapest, 1880. október 4-én.

[m.p.]

Fraknói Vilmos
főtitkár

2.

Budapest, 1881. április 4.

Fraknói Vilmos Szilády Áron rendes tagnak

Kéri Sziládyt, hogy az általa vezetett Irodalmi bizottság 1880/81-ik évi jelentését juttassa el a főtitkári hivatalhoz.

(MTA KIKK Ms. 4431/179 – orig.)

Tisztelt Előadó Úr!

Hivatkozom az Ügyrend 36. § d) pontjára van szerencsém felkérni, hogy a vezetése alatt álló bizottságnak az 1880/1-iki akadémiai évben folytatott működéséről s eredményeiről szóló jelentését f. hó végéig a főtitkári hivatalhoz beküldeni szíveskedjék.

A jelentés a nagygyűlés alkalmával közrebocsátandó akadémiai jelentésbe fog fölvetetni.

Fogadja kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Budapest 1881. április 4.

[m.p.]

Fraknói Vilmos
főtitkár

3.

Budapest, 1888. május 4.

Fraknói Vilmos Szádeczky Lajos levelező tagnak

Tájékoztatja Szádeczkyt akadémiai levelező taggá való megválasztásáról.

(MTA KIKK Ms. 4166/293 – orig.)

Tekintetes Úr!

A Magyar Tudományos Akadémia mai napon tartott nagygyűlésében Tekintetes úrnak a történettudomány terén kifejtett buzgó és sikeres munkásságát méltányolván, Tekintetes urat az Akadémia levelező tagjává választotta.

Midőn ezt tudomására hozni szerencsém van, figyelmét fölhívom a M. T. Akadémia Alapszabályainak 20. §-ára, melynek értelmében a megválasztott levelező tag köteles osztályába tartozó dolgozattal egy év alatt széket foglalni, és ekkor állíttatik ki az oklevél, mely akadémiai jogai gyakorlatába helyezi.

Ennélfogva tisztelettel fölkérem, hogy e levelem vételéről értesítve, méltóztassék az iránt is nyilatkozni, hogy mely időben szándékozik székfoglaló értekezését megtartani.

Egyébként megragadom az alkalmat kiváló tiszteletem és azon reményem kifejezésére, hogy Tekintetes úr az Akadémia tudományos feladatai megoldásában hathatósan közre fog működni.

Budapest, 1888. május 4.

[m.p.]

Fraknói Vilmos
főtitkár

4.

Budapest, 1885. június 13.

Fraknói Vilmos Lévy József rendes tagnak

Köszönetét fejezi ki, hogy az Arany János-ünnepen képviselte az Akadémiát.

(MTA KIKK Ms. 5689/166 – orig.)

Tekintetes Úr!

Vonatkozva folyó évi június 12-ikén kelt nagybecsű levelére, melyet szerencsém lesz az Akadémia legközelebbi összes ülésében bemutatni – kötelességemnek tartom már most Tekintetes úrnak azért, hogy az Arany János-ünnepen

az Akadémia képviselőjét elvállalni és az Akadémiát méltó módon képviselni méltóztatott, hálás köszönetemet kifejezni.

Fogadja egyébként kiváló tiszteletem kifejezését.

Budapest, 1885. június 13.

[*m.p.*]

Fraknói Vilmos
főtitkár

HÖGYE ATTILA–CZIRÁKI CSONGOR